

Forkortelseskonservatisme

Farø, Ken Joensen

Published in:
Maal og Mæle

Publication date:
2012

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Document license:
[Ikke-specificeret](#)

Citation for published version (APA):
Farø, K. J. (2012). Forkortelseskonservatisme. *Maal og Mæle*, (32), 26-31.

mål+4+mæle

Mimik og Ivalo

Der er sagt meget sludder om betydningen af de royale tvillingers grønlandske fornavne. Så her er nogle kendsgerninger om disse og andre navne. *Side 6.*

Caffe latte i folkemunde

Hvordan siger man caffe latte, hvis man vil falde ind i cafémiljøet? Det har fonetikerens John Tøndering og hans studerende fundet frem til. *Side 11.*

Retter og rådgiver

Sprogbrug er noget meget personligt, og det er provokerende at blive rettet. Så en sproglig rådgiver skal kunne meget andet end at rette stavfejl. Læs mere i serien »Med sproget på arbejde« *side 17.*

Hist og her, men her og hisset

Mange læsere har samlet på *dippedut*-forbindelser med liv og lyst. Kasper Boye giver overblik over, hvordan ordforbindelserne er skruet sammen *side 20*

Fork. er o.k.

Hvis vi bare kan blive enige om forkortelserne, så kan vi nok bruge nogle flere. Redaktør Ken Farø har mange forslag; prøv dem *side 26*

Sprogligheder 2

Om brystmælk og sommerfugle 6

Caffe latte-pause 11

Sproglig rådgiver – eller bare irriterende sprogrøgter 17

Hist og her og her og hisset 20

Forkortelses-konservatisme 25

Our language is one of the most ugly and limited around. You can't seduce anyone in Danish; it sounds like you are throwing up.

(Sidse Babett Knudsen, f. 1968, i *The Guardian* 1/2 2012)

panky, her og der, hid og did, hist og pist, ho-bo, hokus-pokus, hør og bør.

Og når det ene led helt mangler en vokal, sætter vi det som sagt først (Indledningens tilbøjelighed 4): Ikke nikke nej, ogginok, ej sikkelej, avra for Laura, ase og mase, Ylle Dyllie (Dolle), økker gokker, erle perle, ælle bælle, ævl og kævl, ævlebævl, av godav, øv bøv, Else Pelse (Pølsesnæk), Abel Spendabel, Ole Bole, (lille) Ole Bolle, Unga Bunga, abrakadabra. Det er måske grunden til, at vi i årle og side ikke sætter ordet med i først. Og det kan være medvirkende til, at vi aldrig (eller kun med forsæt) vakler mht. rækkefølgen i *ild* og *vand* og *ude* og *hjemme*: Her har det første led både høj vokal og mangler indledende konsonant.

Aflydsreduplikation og produktivitet

Forbindelserne med vokalekslen kaldes undertiden aflydsreduplikationer, fordi deres vokalekslen i mange tilfælde er identisk med den fra bøjningsmønsteret *binde* – *båndt* – *bundet*, *synge* – *sang* – *sunget* (indlednings tilbøjelighed 5). Aflydsreduplikationerne er blevet til, fordi vi hver gang, vi fandt på en ny, var under påvirkning af dette mønster. Det findes i Bent Petersens børnegodnatremse fra 1940'erne:

Snork, snork
Vider' rask.
Put-put, høn-høn, bom-bom.
Brik, brak, brom.
Bali, bala, balu.

Det findes i tegneseriefiguren Carls vrøvleri fra lidt senere:

Split spat pilaften dyp.
Hix hax panesergop.
Kring på dig fra mig.

Og det findes i den rækkefølge, hvor-med en cyklende fiskehandler fra Haderslev omkring 1960 faldbød sine varer:

Si-i-i-ild, røchet o-o-o-ol
Si-i-i-ild og makre-e-ele.

Hvortil børnene svarede:

Ski-i-i-idt med det he-e-ele.

Bent Petersen fortæller, at han engang gav sine børnebørn en opgave, hvor han skrev 20 sætninger med faste ordpar som *mål* og *mæle*, og hvor det ene af ordene i hvert par var erstattet af en tom plads. Et af børnene foreslog til udfyldning af den tomme plads i »med brask og ...« ikke *bram*, men *brusk*. Det tyder på, at mønsteret stadig er fuldt produktivt.

Kasper Boye (f. 1972)
ph.d.,
ekstern lektor i lingvistik

Forkortelseskonserveratisme

Af Ken Farø

Hvis man er fysisk skrivnehæmmet, opstår der en naturlig interesse i kommunikationshjælpermidler som ordprædiktion (ordgenkendelse) og tale til tekst-programmer. Det er sådan noget software, der hlv. foreslår eller selv skriver ord, så man sparer nogle tastetryk eller ligefrem dem alle til fordel for stemmen som kommandør – emner, som vi nok vil tage op ved lejlighed her i *Mål og Mæle*. Men også et traditionelt og rent sprogligt fænomen som forkortelser får aktualitet. Handikappet gør, at man ikke blot skriver mindre. Det, man skriver, bliver uvægerlig også mere komprimeret. Komprimeringen er – i hvert fald som udgangspunkt – først og fremmest (føf) til fordel for (fff) afsender, mens modtager har ulempen med at fortolke eller pakke beskeden ud igen. Men så simpelt er regnestykket ikke altid, for der er stor forskel på forkortelsers kommunikative muligheder.

Typer af forkortelser

Forkortelser er nyttige, fordi de er sprogekonomiske størrelser. Dermed er de langt ude i familie med andre sproglige – og vidt forskellige – økonomiseringsformer som fx telegramstil og ellipser. Der findes ikke bare én, men mange forskellige typer af forkortelser – både mht. forkortel-

sens og basisudtrykkets form, deres struktur og funktion, og endelig mht. relationen mellem de to størrelser. Man finder både versalforkortelser (MF = medlem af Folketinget), forkortelser med og uden punktum (*mht.* eller *m.h.t.* eller *mht?*), forkortelser med skråstreg mellem (a/s = aktieselskab, h/f = haveforening, typen er officielt kraftigt reduceret siden 2001-Retskrymningsordbogen), akronymer (dvs. forkortelser hvor bogstaverne tilsammen danner stavelser, fx NATO: »nato« og ikke »æn-a-te-o«), forkortelser med fagsproglig funktion (ADT = anbefalet daglig tilførsel [af næringsstoffer]), eller værkskedsproglig funktion (RO = retskrymningsordbogen) og forkortelser, som er navne (EU).

En mellemstation mellem de superøkonomiske og radikalt rationelle initialforkortelser og den fulde form er der også, og den er heller ikke homogen: Der er typen *anfifa*, *krimio* og *porno*, hvor anden del af udtrykket brutalt skræres bort, uanset om der er konstruktionsmæssig dækning for det: de oprindelige basisformer er her *antifascistisk aktion*, *kriminalfilm* eller *kriminalroman* m.m. og *porno-grafi*. En anden består af udvalgte genkendelighedskabende bogstaver i ordet eller ordforbindelsen: *m.fl.*, *iflg.* Mens den sidste type bare klipper

ordet over et fornuftigt stred, fx: *selvf.*, som ikke dublerer *selvfæd*, men *selvfølgelig*. En meget grundlæggende skelnen er opdelingen mellem a) forkortelser, der er afhængige af skriftten, og b) dem, der ikke er. Eksempler på a): *osv.*, *jan.*, *etc.*, og på b): *demo*, *gymna*, *uni*.

I denne artikel ser jeg udelukkende på *initialforkortelser*, dvs. konstruktio-ner hvor forkortelsens enkelte bogstaver svarer til begyndelsesbogstavet i hvert ord i en etableret fler-ordsforbindelse. Det betyder ikke, at de er bedre eller mere relevante end andre typer forkortelser, men blot at det er hensigtsmæssigt for artiklens sigte med én eksempeltype. Jeg ser herudover udelukkende på *almensproglige* forkortelser, fordi det er her, min pointe ligger. Desuden har jeg valgt den mest økonomiske form overhovedet, nemlig små bogstaver og uden brug af punktum. Det bliver naturligvis på bekostning af gennemskueligheden og differentierbarheden og sikkert også æstetikken, men dette er som nævnt (sn) en helt og holdent (hoh) sprogekonomisk øvelse.

Forkortelsers relative selvstændighed

Selv om udgangspunktet er, at forkortelser dublerer et basisudtryk, er de i en hel del (ehd) tilfælde selvstændigt fungerende tegn, som ikke trækker på nogen basis og således ikke skal opløses i deres bestanddele for at forstås og fungere. Når man sender eller omtaler et SOS, så er det

temmelig ligegyldigt for både afsender og modtager, hvad bogstaverne egentlig står for: De danner simpelthen et ord med en specifik funktion, og det er såmænd det. En del nyere, frem for alt tekniske, administrative og faglige forkortelser, refererer heller ikke først via en fuldform, men derimod direkte til deres genstand: *GPS*, *HIV*, *DDT*, *SFO*, *pvc* og *dvd* er sprogtegn helt i deres egen ret. Det er også her, man finder nævneværdig nytligang af forkortelser, nemlig når der importeres eller simpelthen opfindes et nyt kulturelt fænomen. Det er ikke på disse områder, artiklens overskrift er møntet.

Stilistisk modstand og pragmatisk uhensigtsmæssighed

Stilistisk og pragmatisk er der hos mange såkaldt gode og sikre sprogbrugere (goss) en klar holdning til forkortelserne: Den afkortede form er både doven, uengageret og uskøn. Således driller min gode ven mig den dag i dag (ddid) i form af (ifa) diverse overdrevene forkortelser (fx KKI for »Kære Kene«), alene fordi jeg engang formastede mig til at underskrive mig med den forkortede hilsen *kh* (kærlig hilsen). Det var ikke godt nok.

Andre situationer er mere alvorlige, og har deres faste formler. I forbindelse med dødsfald, kritisk sygdom eller andre tragiske hændelser hos kommunikationspartneren eller dennes nærmeste familie vil man gerne udtrykke deltagelse og solidaritet med den ramte. *Dyomo* vil dog

næppe nogensinde blive etableret som funktional forkortelse i denne situation, fordi det signal, der sendes med forkortelsen, strider direkte mod det indhold, grundudtrykket ønsker at formidle, nemlig følelsemæssig deltagelse (*det gør mig ondt!*). Det er ikke troværdig kommunikation at spare på midlerne, når der er så alvorlige følelser på spil.

På den anden side er der ingen absolut regel her. Forkortelse er ikke *nødvendigtvis* lig med despekt eller manglende engagement. Dronning Margrethe, som vi her på redaktionen er pavesvølte over at kunne regne blandt vores abonnenter, kan uden videre betitles *HM* (Hendes Majestæt) eller i anden person *DM* (Deres Majestæt), uden at man kommer under mistanke for antiroyalisme. Også i tysk kender man til royale forkortelser uden indbygget mangel på respekt. Den østing-ungarske forkortelse *k.u.k.* for *kaiserlich und königlich*, der stadig bruges som reference til dobbeltriget fra 1867-1918, er helt neutral. Selv religionen har sine forkortelser: *RIP* står der på nogle katolske og angelsaksiske gravsten (fejlagtigt udlagt som forkortelse for *rest in peace*, det er den latinske liturgiske formel *requiescat in pace*, der ligger til grund). Ja, selveste Guds søn spises af med et *INRI: iesus nazarenus rex iudaeorum: 'Jesus fra Nazareth, jødernes konge'.*

Dynamik og stabilitet

Der kommer altså nye forkortelser til. Et af de mere velkendte eksempler

fra chat- og sms-sproget (*sms* = short message system) er *lol* (*laughing out loud*, som udtryk for at afsender morer sig), der må lide den skæbne at være homonymt med den potentielle forkortelse for *lak og læder*, som man selvfølgelig også kan have brug for. Alligevel er det påfaldende, hvor fast inventaret er blandt de nævnte gode og sikre sprogbrugere, når det handler om ikke-tekniske sammenhænge og tilfælde, hvor der ikke er et nyt indhold med i billedet. Frem for alt (ffa) er det mærkeligt, hvor få seriøse forsøg der er på fyldesgørende forslag til og kodificeringer af forkortelser for veletablerede flerordsforbindelser. Altså ikke bare lidt spredt fægtning (sf) her og der (hod), men en virkelig omfattende dækning. Den tilgang, der sker i forkortelsesinventaret, finder stort set (ss) kun sted på fire områder: 1) i teknisk, administrativt sprog og fagsprog (fx *USB*), 2) inden for navneinventaret (fx *IA* = Liberal Alliance), 3) i forbindelse med nye produkter (PS3 = PlayStation 3) samt 4) i særlige medier og ungdomssprog. Her er nogle eksempler fra (danske!) onlinegameres (internetcomputerspilleres) indførte stæde chatsprog: *gty* (= got to go!), *brb* (= be right back!), *cul* (= see you later), altså ikke mindst udtryk, der kredser omkring afsenders tilstedeværelse ved skærmen.

Almensprogets mere generelle forkortelser derimod adskiller sig næppe afgørende fra dem, man havde til rådighed i 1950'erne. Der kommer nok nye til, men der sker kun en

minimal *indre* ekspansion: Udvalget af forkortelser blandt de utroligt mange eksisterende flerordsforbindelser med oplagt forkortelsesmulighed er åbenbart truffet én gang for alle (egfa), og der synes at være lukket for nye ansøgere.

Hvor tilfældigt og begrænset det nuværende inventar er, giver også sammenligninger med forkortelser i andre sprog et vink om. Her er nogle eksempler: først tysk, som har z.Z. (= zur Zeit), men ikke dansk ft (= for tiden), u.U. (= unter Umstænden), men ikke uvo (= under visse omstændigheder, som dog heller ikke har samme udbredelse), i.w.S. (= im weiteren Sinn), men ikke ibf (= i bred forstand – et andet muligt basisudtryk er i bedste fald), så engelsk PTO (= please turn over), men ikke tilsvarende vv (= vend venligst), eller BTDT (= been there, done that, som udtrykker en blaset kommentar om, at man ikke er imponeret over en andens handlinger, eller en ironiseren over afsenders pral), men ikke fx et dansk vdgd (= været der, gjort det).

Etableringsgrad

Man kan grundlæggende inddele forkortelser i 3 etableringsgrader. Den første omfatter fuldt etablerede og samtidig kodificerede forkortelser, dvs. sådanne, der er registreret i nor-

merende ordbøger som Sprognævnets *Rekstrivningsordbogen*, samme organs forkortelsespublikationer og standardværker som *Nordansk Ordbog* og *Den Danske Ordbog*. Her finder man velkendte forkortelser som *fvf*. (= før vor tidsregning), *th*. (= til højre), *tv*. (= til venstre), *d.d.* (= dags dato), osv. (= og så videre), osv. Det er netop denne gruppe, der er så overraskende statistisk over tid.

På næste niveau har vi forkortelser, som nok har en vis udbredelse, men som ikke ser ud til at være kodificeret i de gængse ordbøger: *ifm* (= i forbindelse med), *pb* (= på baggrund af), *mh* (= mange hilsner), *vh* (= venlig hilsen).

Endelig har vi i gruppe 3 forkortelser, der ikke er gængse og anerkendte, men som – hvis man betragtede dem helt og aldeles (hoa) nøgternt – ville være meget nyttige at nå til enighed om (se nederst på siden). I slutningen af artiklen kan man få en opløsning af dem i deres ordbestanddele, hvis man ikke allerede har regnet dem ud.

Værsgod! Det står dig frit for (dsdff) at bruge dem, ja du opfordres endda på det varmeste (pdv) til det. Og, kan man tilføje, de har oven i købet (oik) en vis chance for at blive etableret bl.a. som følge af (sfa) netop din brug, for med Mål og Måles (MoM's) tusindvis af læsere

<i>igf</i>	<i>vos</i>	<i>ojmb</i>	<i>seh</i>	<i>gdvsv</i>	<i>bvrm</i>
<i>gdll</i>	<i>loab</i>	<i>Hvrdobd</i>	<i>geig</i>	<i>dve</i>	<i>ibf</i>

når forslagene ud til mange og, må man formode, sprogligt indflydelsesrige sprogbrugere på én gang.

Diskussion

Mange vil helt sikkert (hs) stejle over det overordnede forslag samt de fleste eller samtlige af de uetablerede forkortelser, som for nogles vedkommende muligvis har været i brug allerede i personlige noter eller i indforstået korrespondance. Argumenterne vil bl.a. være, a) at de er umulige at huske, og b) at de er uskønne. Men her må vi så minde om, at det samme til hver en tid (thet) kunne siges om *mht*, osv og *fvf*. – Hvis ikke de altså lige havde været etablerede.

Et eller andet sted (eeas) er det dog absurd og lidt fejlt kun at ville anerkende det (tilfældigvis) eksisterende, når det potentielle, som der er et praktisk behov for, lige så godt kunne få chancen for at udfylde samme funktion. Praktiske problemer med homonymi, dvs. den unudgæelige situation, at to eller flere forkortelser kommer til at få forskellig betydning, vækker ikke korthuset: Det er allerede et udbredt fænomen i sproget, uden at systemet bryder sammen af den grund (adg) – også blandt forkortelser: Fx har C.C. på fransk mindst 100 forskellige basisudtryk, uden at det skaber de store vanskeligheder.

Kontekstens betydning

Der er som vist stor forskel på forkortelser. På samme måde er der himmelvid forskel på, i hvilken grad forkortelsen kan afkodes uden videre

(uv), eller om det er nødvendigt med en tekstuel sammenhæng. Skalaen går fra umiddelbart forståelig helt uden kontekst (fx *FN*) til helt uigen-nemskuelig for de fleste mennesker selv med kontekst (tyk = i yderste konsekvens). Her er et par eksempler på, hvad konteksten bidrager – og ikke bidrager – med. Først fem uetablerede initialforkortelser:

<i>imø</i>	<i>nfn</i>	<i>dfrojff</i>	<i>jed</i>	<i>ædsæb</i>
------------	------------	----------------	------------	--------------

Nogen bud? Så sætter vi dem ind i en (autentisk) kontekst:

» Riis: Imø er Contador uskyldig! »

» I cykelsporten såvel som i livet støder man jævnligt på udtrykket 'nfn'. En tjeneste skal før eller siden betales tilbage. »

» Dfrojff er en typisk måde at tage luften ud af en konflikt på, men det løser den jo ikke. Man kan også tænde på konfrontationen. »

» Hvert brev slutter med PS: Jed! »

» Ædsæb. I dette tilfælde gælder det Kolding Kommune, der har udvist mandsmød og kløgt nok til at give en undskyldning. »

Både den semantiske, den syntaktiske og den tekstuelle kontekst er meget nyttig, og i mange tilfælde vil den være tilstrækkelig til, at forkortelsen kan afkodes. Du kan kontrollere dit gæt i boksen sidst i artiklen.

Et krav om kontekstløs dechifrerbarhed er dog ikke rimeligt, for det gælder for de fleste sprogtegn, at man skal kende deres betydning eller funktion for at kunne bruge dem rigtigt eller forstå dem til bunds. Her er forkortelser ingen undtagelse: Lige så snart de er optaget i sproget, har de deres eget liv. Det er kun i planlægningsfasen – som også denne artikel tillærer – at alting er kunstigt, og at forkortelserne udelukkende skal forstås ved henvisning til basisudtrykket.

Sammenfatning

Almensprogets forkortelser er en temmelig statisk størrelse, hvad der hænger sammen med en vis konservatisme og den generelle stilistiske

oimb = om jeg må bede
 Hvdobd =
 Herren velsigne dig og bevare dig
 rmiid = rømd mig | røven
 ibf = i bred forstand / i bedste fald
 loab = lad os alle bede
 igf = i givet fald
 vos = vent og se
 gdsvs = gid det var så vel
 gdl = gilder du lige!
 geig = gemt er ikke glemt
 seh = stop en halv

Opløsning af forkortelserne s. 44.

og vente på etablering her, hvor den praktiske nytte af forkortelsesmuligheden dog er temmelig evidenter?

Der foregår mange bestræbelser på normering inden for andre dele af sproget: fremmedord, termer, stavning, bøjning og kommativering for nu at nævne nogle af de mest ombejlede. Om det i alle tilfælde er de væsentligste, vil jeg tillade mig i det mindste at sætte til debat. Der er i hvert fald (ihf) nogle medborgere, der ville have konkret gavn af en mere rational sproglægnings og håndtering af forkortelserne. Hverdagens og almensprogets vel at mærke

(vam), og først og fremmest (fof) i form af (ifa) en indre ekspansion inden for det allerede etablerede ord- og ordforbindelsesinventar. Men

herudover er der andre nytteaspekter ved ideen: Hvis vi vender tilbage til indledningens ordprædiktion, så kunne man under skrivning på fx pc (= personal computer) eller telefon krytze forkortelserne til den fulde form, som elektronhjernen så selv genererede. På den måde ville problemet med æstetik og kommunikative vanskeligheder være løst. Forkortelsen ville da fungere som en makro, blot af den mere (sprog)logiske slags.

Ken Farø (KF), f. 1972
 adjunkt i tysk sprog, ph.d. (1)
 Institut for Engelsk,
 Germansk og Romansk (ENGEROM)
 Københavns Universitet (KU)

Tak til Lars Brink og Pernille Rytterhus

nedvurdering af forkortelser hos mange nøglesprogbrugere. Det er klart, at forkortelser i nogle sammenhænge er af det onde, både mht. dechifrerbarhed, kommunikativ succes og formfuldendthed. Men for nogle mennesker er de i visse situationer kærtkomme, fordi de nogle gange er med til at sikre, at der overhovedet finder kommunikation sted. At de så måske ikke er så lækre og heller ikke altid er så gennemskuelige i sig selv, er et minus, man må acceptere, ligesom på andre planer, når man på grund af ydre eller indre omstændigheder er tvunget til at prioritere.

Dette handler slet ikke om, at vi nu alle skal til at skrive telegramstil og kryptere vores tekster. Det handler derimod om sproglægnings.

Med en liste over forslag til forkortelser, der meget mere radikalt indtager hele det komplekse udtryksstof end nu, ville sprogsamfundet have et beredskab, som man så selv kunne udnytte alt efter kræfter, samvittighed, kommunikationsstrategi og æstetiske holdninger. Hvorfor sidde

imø = i mine øjne
 nfn = noget for noget
 jed = jeg elsker dig
 ædsæb = æres den som æres bør
 dtrojft = du får ret og jeg får fred

Opløsning af forkortelserne s. 45.